

Fokasz Nikosz, Kiss Zsuzsanna és Vajda Júlia
(szerk.)

KORONAVÍRUS IDEJÉN

KORONAVÍRUS IDEJÉN

Fokasz Nikosz, Kiss Zsuzsanna és Vajda Júlia
(szerk.)

SZERKESZTETTE
Fokasz Nikosz, Kiss Zsuzsanna és Vajda Júlia

OLVASÓSZERKESZTŐ
Kardos Gábor

BORÍTÓ
Berger Viktor

TÖRDELÉS
Hajdú Zita, Tükörterem Egyesület

FELELŐS KIADÓ
Replika Alapítvány
Felelős vezető: Sallay Zoltán

ISBN 978-615-6202-00-0

Tartalom

Fokasz Nikosz, Kiss Zsuzsanna és Vajda Júlia <i>Koronavírus idején</i>	7
---	---

KORONAVÍRUS-GYAKORLATOK

Horvát Gábor <i>Élet a kobaltfövényen</i>	13
V. Gilbert Edit <i>Ha meg akarom írni a (család)regényemet, a karanténnak még nagyon sokáig kell tartania</i>	21
Dömény Krisztián <i>Zeneoktatásom tapasztalatai karanténban</i>	27
Gősi Zsuzsanna <i>Rekreáció a korlátozások alatt</i>	29

JÁRVÁNY ÉS HIVATÁS

Horváth Dóra, Komár Zita, Csordás Tamás, Cosovan Attila, Faludi Julianna, Markos-Kujbus Éva, Simay Attila és Ásványi Katalin <i>Együtt, egymástól távol – távolsági munkakapcsolat, avagy egy tanszék naplóbejegyzései</i>	39
Fazekas Mária Ibolya <i>Koronavírus és szociális munka</i>	51
Örkény Antal <i>Koronavírus-járvány a szociológia optikájából</i>	57
Tardos Róbert <i>Szakmai és nem-szakmai reflexiók a pandémia idején</i>	65
Érdi Péter és Szvetelszky Zsuzsa <i>Megjavítsuk vagy eldobjuk-e az eldobható társadalmat?</i>	71

KIFORDULT VILÁG

Bozóki András <i>Orwell után – szabadon?</i>	81
Grünhut Zoltán <i>Az én és a Másik közötti határmegvonás járványidőszakban</i>	87

Máté-Tóth András	
<i>Krízis, vagy amit akartok</i>	95
Ropolyi László	
<i>Válság és átalakulás a koronavírus-járvány idején.</i>	101
Reményi László	
<i>Változás és lehetőség</i>	109
Teleki Bálint	
<i>A civilizáció vége? Nincs nekünk olyan szerencsénk...</i>	113

SÉRÜLÉKENY INTÉZMÉNYEK

Ugrai János	
<i>Pürrhosz kapujában – A tudományok és az oktatás hazai kilátásai és a járvány adta esély.</i>	121
Gregor Anikó és Kováts Eszter	
<i>Koronajárvány: A gondoskodási válság látványos lelepleződése</i>	127
Kucsera Csaba	
<i>Koronavírus-járvány idősödő társadalomban.</i>	135
Orosz Éva	
<i>Kikényszeríthet-e változást a koronavírus-járvány a magyar egészségügy helyzetében?</i>	143
Erát Dávid	
<i>A „koronaválások” jelensége és lehetséges magyarázatai</i>	151

JÁRVÁNY-TANULMÁNYOK

Végh Roland	
<i>A koronavírus-járvány és a haredi zsidó közösség</i>	159
Keszeg Anna	
<i>Világjárvány és divat.</i>	167
Nemes Gusztáv, Benedek Zsófia, Lajos Veronika, Orbán Éva és Balogh Pál Géza	
<i>Helyi élelmiszer a korona idején – látélet a világjárvány helyi élelmiszerrendszerekre gyakorolt hatásáról</i>	175
Nemes László	
<i>Orvosi erények járvány idejére</i>	183
Básthy Ágnes és Bajusz Orsolya	
<i>COVID-19: Egy mediatizált járvány és az önjelölt járványügyi hatóságok</i>	191
Szabó Máté	
<i>Koronavírus-járvány és a globalizáció dilemmái</i>	201

Nemes Gusztáv. Benedek Zsófia. Lajos Veronika.
Orbán Éva és Balogh Pál Géza

Helyi élelmiszer a korona idején - láttelel a világjárvány helyi élelmiszerrendszerekre gyakorolt hatásáról

„...utoljára Szabadszállásra mentem, ... ez összekuszálódott Budapesten kenyér nélkül, üresen állt a bolt.... hoztam krumplit; a zsákban köles volt már, neked, én konok, csirkét is szereztem...”

József Attila: Kései sirató (1935–1936)

A helyi élelmiszer (a klímaváltozás mellett) a járvány előtt slágertéma volt, sokasodtak a piacok, nőtt a forgalom, a publicitás.¹ Az elmúlt két hónap ezt a szektort is felforgatta, az előállt helyzet egyszerre lehetőség és kihívás is a kistermelők és a rövid élelmiszerláncok számára. Sokan a kereslet ugrásszerű növekedését tapasztalták, hiszen a válsághelyzetben a fogyasztók szívesen fordulnak a 'helyi', a 'megbízható', az 'elérhető' felé. Ugyanakkor teljes vásárlói szegmensek, értékesítési csatornák tűntek el, az éttermek, a piacok többsége bezárt vagy nagyon korlátozottan működik. Áru van, kereslet van, de komoly kihívások jelentkeznek a csomagolás, kiszállítás, számlázás, fizetés területén. A teljes gazdasági és társadalmi

---

¹ A kutatás a Mítosz és realitás, helyi élelmiszerrendszer a 'Magyar Provence'-ban – diskurzusok, termelők, vásárlók és társadalomgazdasági hatások című, NKFI-6 K 129097 számú pályázat keretében és a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Agrárgazdaságtan és vidékfejlesztés kutatócsoportja támogatásával készült. Balogh Pál Géza kutatását az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai programja támogatta.

környezet mozgásban van, minden bizonytalan, ugyanakkor a termelőknek és más láncszereplőknek jelentős, azonnali döntéseket kell hozniuk, amelyek hatással lehetnek a hosszú távú működésre is. Vajon kiállják-e a termelők és a rövid láncok a megnövekedett kereslet és a járványszabályok próbáját? Megmarad-e, esetleg tovább erősödik-e a helyi termékek iránti kereslet? Milyen változások, megoldások szólhatnak hosszabb távra és mi múlik el, rendeződik vissza a járvány elvonultával? Esszénkben ezt a problémakört járjuk körbe.

Írásunk a Lo-Káli kutatás, és a KRTK munkatársainak közös reflexiója. Kevesebb, mint szisztematikus elemzés és több mint személyes vélemény. Megállapításainkat termelőkkel és láncszereplőkkel készített interjúkra, egy rövid, a lekérdezés fázisában lévő termelői kérdőívre, a médiatér megfigyelésével nyert tapasztalatokra, saját vásárlói benyomásainkra és néhány virtuális műhelymunkára alapozzuk. Állandó változásokra reagáló folyamatokat és konkrét eseteket ismertetünk, ám az átalakulás mértékével, arányával, jelentőségével kapcsolatos kérdéseket csak egy jövőbeni, szisztematikus kutatás tudja majd megválaszolni. Írásunk pillanatkép, gyors látélet a helyi élelmiszerrendszerek alakulásáról a vírus idején, a vásárlók, az értékesítési csatornák és a termelők szempontjából.

A vásárlóknál jelentkező hatások

A rendkívüli helyzet bevezetése utáni változás első jele (rögtön az élesztő és a kézfertőtlenítő eltűnése után) az volt, hogy az interneten is árusító helyi termelők rendelése ugrásszerűen megnőtt. Ennek sokféle oka lehetett. Egyrészt a szabad mozgással, a társadalmi távolságtartással, a boltok, piacok látogathatóságával kapcsolatos rendelkezések miatt általában nőtt az online rendelés. Ugyanakkor a kiskereskedelmi láncok kapacitása szinte azonnal telítődött, a szokásos üzletek pont a húsvét előtti időszakban több hetes határidőre vállaltak kiszállítást, míg a saját készletre alapozott rugalmas kis vállalkozások előnyhöz jutottak.

Egy másik kézenfekvő ok az lehet, hogy a 'nagy' kereskedelmi láncokban megrendült a bizalom. Egyrészt a pánikvásárlás miatt sok helyen hirtelen áruhiány lépett fel alapvető cikkekből. Másrészt egy hosszú kereskedelmi láncon át, ki tudja honnan, sok közvetítőn keresztül érkező, az áruház polcain bárki által megfogdosható élelmiszer viszonylag magas kockázatot hordoz fertőzésveszélyes időkben. A rövid lánc, ahol a termelő szállítja ki vagy adja az árut a piacon a vásárló kezébe, személyesebb, biztonságosabbnak tűnő megoldás.² Egy rövid láncban továbbá kisebb az esély a szakadásra. Ha van termelő, termék, vásárlói igény, és sikerül az átvételt megoldani, akkor egy összedőlő világban is van esély élelmiszerhez jutni.

A harmadik ok a társadalmi szolidaritás erősödése lehet. A járvány összerántja a közösségeket, könnyebb segítséget kérni, adni. Hamar megjelentek híradások a közösségi médiában a vevők nélkül maradt, bajba kerülő termelőkről és az őket támogató akciókról. Különösen a jó vásárlóerővel bíró nagyvárosi (budapesti), békeidőben is a helyi termékek fő fogyasztói bázisát adó értelmiségi réteg tett ki magáért: sok ezer tagot számláló Facebook-csoportok, levelezőlisták kezdték ajánlani a helyi termelőket és termékeiket. Ilyen volt például a 16 ezer főt számláló 'Stílusos anyukák csoportja' Facebook-csoport, ahol egész kis mozgalom indult ebben a témában.

---

² Ugyanakkor a termelők higiéniai felkészültségével kapcsolatban is felmerülhetnek félelmek.

A rövid ellátási láncoknál jelentkező hatások

A rövid ellátási lánc (REL) esetében az élelmiszer nem a szokásos úton (termelő, feldolgozó, adott esetben importőr, nagykereskedő, kiskereskedelem), hanem közvetlenül, vagy legfeljebb egy-két közvetítőn keresztül érkezik. A REL-re világszerte rengeteg példa van, különböző országokban különböző gyakorlatok terjedtek el. Hazánkban a REL termékei leggyakrabban a *termelői piac* (illetve a hagyományos piacok és vásárcsarnokok őstermelői részén) cserélnek gazdát. Viszonylag sokan *értékesítenek háztól*, vagy út menti standokon. Ennek egy változata az *online értékesítés (webshop)*, ilyesmivel kevesen foglalkoznak, leginkább a magas hozzáadott értékű, nagy tőkével, fejlett technológiával dolgozó termelőknél (pl. borászoknál) fordul elő. Az utóbbi években, a „gasztroforradalom” megjelenésével egyre több feltörekvő hotel és étterem vásárol egyenesen a termelőtől, a *HoReCa*³ szektor mára jelentős tényezővé vált. Más országokban (USA, UK, Franciaország) jelentős a *bevásárló közösségek*, illetve a közösség által támogatott mezőgazdaság szerepe. Ezek virtuális térben, közösségi alapon teremtik újra a piac funkcióit, a személyes kapcsolatot, bizalmat a termelők és vevők között. Nálunk is egyre több az ilyen kezdeményezés, bár a piaci részesedésük (legalábbis a járvány előtti időszakot tekintve) elenyésző. A járványhoz kapcsolódó korlátozások, gazdasági és társadalmi folyamatok eltérő mértékben érintették a különböző értékesítési csatornákat, az alábbiakban ezeket vesszük sorra, jelenlegi működésük hatékonyságának sorrendjében.

A *HoReCa* szektor gyakorlatilag egyik napról a másikra teljesen eltűnt: a helyben fogyasztásra épülő éttermek legkésőbb a kijárási korlátozás elrendelésével (2020. március 27.) bezártak. Az online értékesítés, ételkiszállítás ugyanakkor felpörgött, de helyi termékekből jellemzően inkább a felső kategóriás, fine-dining éttermek főznek, ahol kevésbé jellemző a kiszállítás. Főleg Budapesten próbálkoznak az online átállással,⁴ de ez volumenében valószínűleg nem számottevő. Ugyanakkor a kereslet megszűnése bizonyos termelők, szektorok esetében jelentős kiesést jelent. A divatos családi borászatok értékesítésének például kb. egyharmada esik a mostanra teljesen leállt vendéglátásra, a saját vendéglátással, kóstoltatással foglalkozók esetében a kieső hányad még nagyobb.⁵

A *háztól értékesítés*, illetve ennek járulékos formái (út menti, vagy mozgó árusok) a fizikai távolságtartás, a kijárási korlátozások és az általános visszahúzó hatás miatt szinte teljesen leálltak. Néhány megkérdezett termelő szerint a Balaton-felvidéken még a szokásos házhoz jövő nyaralótulajdonos vevők is elmaradtak, pedig sokan egyébként vélhetően odamenekültek a városokból a kijárási korlátozások elől. Egyes termelők átálltak a házhozszállításra. Ez könnyebb volt azoknak, akiknek már eredetileg is volt webshopjuk, alkalmas szoftverük, e-mail és Facebook-címlistáik, esetleg kiszállítási szerződésük, rendszerük. Bár a megnövekedett rendelés, a változó vevői igények nekik is okozhattak gondot, de ahol ezt sikerült áthidalni, ott jelentősen megnőtt a vásárlói kör, rendelésállomány. Ez azonban a hazai kistermelők (elenyésző) kisebbségét érinti, leginkább magas hozzáadott értékű termékekkel (bor, sajt stb.), jó kapcsolatokkal, előképzettséggel rendelkezőket. Mások, nagyon sokan, járatlanok a digitális világban, vevőikkel csak személyesen (pl. a piacon) találkoztak, nincsenek címeik, és elveszettnek érzik magukat az új helyzetben.

3 HoReCa: Hotel, Restaurant, Café.

4 Pl. a Pasarét Bisztró: <https://www.pasaretbisztró.com/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

5 <https://forbes.hu/a-jo-elet/menekules-a-kiberterbe-a-borpiac-uj-korszakat-hozhatja-el-a-jarvany/> Letöltés dátuma: 2020. április 16.

A *(termelői) piacok* változatosan reagáltak. A bizonytalan helyzetben, jórésztük egyből bezárt, saját döntésből, vagy a befogadó hely bezárása miatt, ahogy az a Szimpla Kertben történt. Mások szigorú óvintézkedések (pl. az árusoknak maszk- és kesztyűviselés, stb.) mellett nyitva maradtak. A döntés komoly felelősséget jelent az üzemeltető számára, hiszen a bezárással veszélybe kerülhet az élelmiszerellátás, a termelők bevétele, és a hosszú ellátási láncok felé terelik az embereket (amelyek nem feltétlenül biztonságosabbak). Ugyanakkor, a nyitva tartás feltételezi a fertőzés terjesztésének kockázatát, ami viszont a következményektől, a közhangulattól és az aktuális politikai környezettől függően az intézmény létét is fenyegetheti. Nem véletlen, hogy számos önkormányzat, mérlegelve a politikai kockázatokat is, bezárta saját fenntartású piacát. A helyzetet az Agrárminisztérium helyi piacok fontosságát hangsúlyozó közleménye (2020. március 24.) oldotta fel némileg. Ekkor sok piac újra kinyitott, bár nem mind, hiszen a végső döntés a helyi szereplők kezében (is) volt. A tovább működő (termelői) piacok esetében újabb nehézséget hozott a kijárási korlátozások bevezetése. A legtöbb piac délelőtt, esetleg kora délutánig tart nyitva. A 65 éven felülieknek fenntartott 9–12 órás időszáv hagyományosan a legnagyobb forgalmú időszak, a fizetőképes vásárlók zömét azonban a fiatalabb korosztály teszi ki, ám az ilyenkor ki van zárva a vásárlásból. Sok termelő próbálkozott a piacon töltött időszak átütemezésével, de az eddigi információink szerint a piacok többségén jelentősen csökkent a kereslet és a forgalom.

A piacokon a felmerült problémákra sok érdekes, innovatív megoldás született. Nagy karriert futott be a médiában is a Dunakeszi Kispiac esete,⁶ amelyet a szervezők pár nap alatt érintés- és fertőzésmentes autós „drive-in” piaccá alakítottak. Több más piac működésében is látunk változásokat: lehetővé tették az online rendelést és átvevőponttá (is) alakultak, ezzel tulajdonképpen a bevásárló közösségekhez hasonlva. Ilyen például a Pancs Gasztroplacc,⁷ Budapesten, vagy a Csömöri Éléskamra Termelői Piac az agglomerációban.⁸ Sok helyen a piacok egyes termelői házhozszállítást is vállalnak, néhol csak egyes vásárlói körök (pl. idősek) számára. De még új piac is jött létre a járvány idején, például a szegedi Prémium Piac.⁹

A *bevásárlóközösségek* egyértelműen a válsághelyzet felfedezettjei. Az elmúlt hetekben soha nem látott mértékben, két-háromszorosára nőtt a forgalmuk. A vásárlók száma és az egyes vásárlások mennyisége is jelentősen megnőtt. Ugyanakkor a termelők is többen lettek, amire nagy szükség van a megnövekedett kereslet miatt. Az okok sokrétűek és sokfélék lehetnek. Egy részüket már taglaltuk a vásárlók motivációjánál: a vélhetően alacsonyabb fertőzésveszély, a társadalmi szolidaritás és az ellátás viszonylagos biztonságának reménye még a nagy rendszerek összeomlása esetén is. Van azonban néhány speciális körülmény, amelyek a jelen helyzetben különösen kedvezőek a bevásárlóközösségek számára.

Először is a vásárlói közösség pontosan arra való, amire most, az ellátási csatornák összekuszálódásának idején a legnagyobb szükség van: összeköti az alapvetően városi lakhelyű, urbánus kultúrával, kommunikációs stílussal rendelkező vásárlókat és a többnyire rurális lakhelyű, kultúrájú és életszemléletű termelőket. Segít azoknak a vásárlóknak, akik most

6 <https://sokszinuvidek.24.hu/virago-videkunk/2020/04/06/tartsd-otthon-a-nagyit-dunakeszi-kispiac/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

7 <https://www.pancspiacc.com/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

8 <https://www.facebook.com/Cs%C3%B6m%C3%B6ri-%C3%89l%C3%A9skamra-termel%C5%91i-piac-1663444773932806> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

9 <https://www.delmagyar.hu/pr/friss-hazai-premiumtermekek-termeloi-aron-hazhoz-szallitassal-is-ezt-kinalja-a-premium-piac-5960859/> Letöltés dátuma: 2020. április 12.

kezdenének el házi tojást, sajtót, lekvárt, zöldséget, kenyeret keresni, de nem tudják, merre induljanak (és különben se mehetnek ki a lakásból). Szintén segíti azokat a termelőket, akik a piacuk bezárásával nem tudták, hol találják meg a vevőiket. Összefoglalva: e csatorna közvetít, fordít, mediál, külön-külön megszervezi a két oldalt. Kommunikációs platformot és logisztikát biztosít, adminisztrál, segít eligazodni a szektort övező jogi és pénzügyi útvesztőben. Sokat segíthetett a hirtelen fejlődésben, hogy a hazai bevásárló közösségek eleve felívelő szakaszban vannak: évek óta várják az áttörést, amelyre készülve szoftvereket, kommunikációs anyagokat, tréningeket fejlesztettek. Ráadásul folyamatos a jelenlétük a médiatérben, jól kommunikálnak a közösségi platformokon, ugyanakkor, személyes kapcsolatokon keresztül elérhetőek a termelői oldalról is. A konstrukció nagyon sokféle lehet, az egységes dobozrendszerből a virtuális bolton keresztül a szedd magad megoldásokig. A rendszert alapvetően a többnyire vásárlói oldalról érkező sok önkéntes munka működteti, kívülről nézve néha kicsit megszállott, örült módon, minden érintett szereplő hasznára.

Az áttörés azonban zökkenőkkel érkezett, komoly kihívások árán. Ennek egyik oka, hogy az átadás körüli munkákat sok helyen civil önkéntesek bonyolítják le. Ők, például a Nyíregyházi Kosár Közösség esetében,¹⁰ idős koruk okán gyakran veszélyeztetett kategóriába estek, máskor egyszerűen a hirtelen többszörösére növekvő munkateher állította a közösségeket óriási kihívás elé. A Nyíregyházi Kosár például átmenetileg szüneteltetni kényszerült a tevékenységét. Az eredetileg kéthetesre tervezett átállási időszakból végül csak egy hét lett, köszönhetően az újonnan jelentkező önkénteseknek. Az átmenet után megerősödve, a régóta fejlesztett és a fellépő helyzet miatt hirtelen élesített, webáruházi szolgáltatást is lehetővé tevő szoftveres környezetben indultak neki a munkának.

Az esztergomi Kiskosár Közösség¹¹ egyszerűsítésre kényszerült, az átvételi alkalmak piacjellege ideiglenesen megszűnt, csak az előrendelés működik. Az idősök ortalma érdekében a 65 éven felülieknek az átadóhelyként szolgáló plébánia udvarára sem kell bemenniük, az átvételt a kapuban bonyolítják le. A budapesti Szatyor Bevásárló Közösségben¹² bővült az átadónapok száma és a házhozzállítási lehetőségek köre is. Az átvevőpontokat is igyekeztek maximálisan biztonságossá tenni, maszkot, gumikesztyűt biztosítottak, és megoldották a bankkártyás fizetést (SMS-ben küldve a nyugtát). Néhány átvevőpont ugyan átmenetileg bezárt, de a megmaradókon bővítették az átvételi időszávot és egyzetett időpontok bevezetésével sikerült elkerülni a torlódásokat. Hasonló változtatásokat eszközölt a Veddegyütt! nevű közösség is.¹³ Megoldották az online és a bankkártyás fizetést, új átadópontokat nyitottak, az átadáskor mások végzik a rakodást és a fizetést (így a rakodóknak nem kell pénzzel bänniük), és közösségi alapon megszervezték, hogy a fiatalabb vásárlók az idősök csomagjait kiszállítsák, így nekik el sem kell menniük otthonról. Több más bevásárlóközösség szerveződéésének is lökést adott a válság, így pl. Szigetmonostoron, Szolnokon, vagy épp Budafokon. A fizikai mozgás és a személyes érintkezés korlátozása ugyanakkor nehezíti a szervezést.

A bevásárlóközösségek mellett a helyzet nagy nyertesei a kistermelői termékeket közvetítő *webshopok*, átvevőhely üzemeltetők is. Több új, üzleti alapon működő átvevőhely is létesült a járvány kitérésére óta. Ahol a piacok bezártak és nincs a közelben bevásárló közösség, ott ez a lehetőség hiánypótló a termelői élelmiszerekhez jutásban. Találkoztunk olyan régóta fenn-

10 <https://www.nyiregyhazikosar.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 19.

11 <https://kiskosarbolt.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 21.

12 <https://www.szatyorbolt.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 24.

13 <https://veddegyutt.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 20.

álló internetes alapú értékesítési rendszerrel is, amely a vírushelyzet hatására bővítette a termékpalettáját, ilyen például a régóta sikerrel működő YouTyúk,¹⁴ de alakultak teljesen újak is.¹⁵ Ugyanakkor gombamód szaporodnak a termelőket területi alapon, vagy más módon nyilvántartó termelői adatbázisok, az ezzel kapcsolatos startupok, GIS alapú applikációk.¹⁶ A létező kezdeményezések mellett az utóbbi hetekben a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara,¹⁷ egyes megyei kamarák és a Nemzeti Élelmiszerbiztonsági Hivatal¹⁸ is előrukkolt adatbázisokkal. Az Agrárminisztérium pedig a külföldi idénymunkások elmaradása miatt a várható munkaerőhiány elhárítására indított munkaerő közvetítő portált Munkaszüret néven.¹⁹

A termelőknél jelentkező tapasztalatok

A termelők, még a kistermelők is, sokfélék. A szakmai felkészültség, kapcsolatrendszer, a termékek fajtája, a feldolgozás mértéke, a vásárlók köre, az értékesítési csatornák sokfélesége, a marketing stratégia, és egy sor más tényező is erősen befolyásolta, hogy a vírushelyzet nyomán milyen kihívások érték őket, és azokra milyen válaszokat találtak (vagy éppen nem találtak). Van, akinél alig hozott változást, van, aki kivár, másoknál fenekestől forgatta fel a gazdaságot, de jól jöttek ki belőle, megint mások talajt vesztek. A jelenlegi helyzet egyfajta tesztje is annak, milyen gazdasági gyakorlatok a legellenállóbbak, kik tudnak a leghatékonyabban alkalmazkodni.

A jelen cikk és a hozzá kapcsolódó kutatás egyik fő inspirációja egy dunántúli kézműves sajtőkészítő esete volt. Gazdánk diplomával, 'városi menekültként' vágott bele a gazdálkodásba, megtanulta, amit csak lehetett. Értékesítése az elmúlt években fokozatosan a HoReCa szektorra, különösen néhány divatos fővárosi és vidéki étteremre tevődött. Ennek megfelelően április elején ott állt halmozódó sajtőkészletekkel, jelentős állandó költségekkel, vevők nélkül. A helyzet azonban csak látszólag volt reménytelen, hiszen egy-két, ismerősöknek küldött, majd azok által továbbított e-mail elég volt ahhoz, hogy néhány napon belül több, mint száz rendelést kapjon Budapestről. Öröm volt az örömben, hogy a legkülönbözőbb kommunikációs csatornákon érkező rendelések használható táblázatba rendezése majdnem két napot igényelt, a sokféle tétel kiszérése, csomagolása sem volt sokkal egyszerűbb, a száz budapesti cím bejárása pedig még a mai 'dugóhiányos' környezetben is embert próbáló feladat volt, ami el is tartott további két napig. A következő, húsvét előtti héten még több, 120 rendelés érkezett, milliós értékben, de ekkorra már tanulni lehetett a tapasztalatokból. Elkészült egy házilagos, de jól működő, Google alapú rendelési, nyilvántartási, kommunikációs rendszer, módosítottak a csomagoláson és a kiszállítást családi segítséggel már négy

14 <https://www.youtyuk.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

15 Pl. a stílusos vidéki éttermiség is most indított termelői házhozzáállítást: <https://www.facebook.com/stilusos/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

16 Pl. a <https://vizzemneked.hu/> és <https://beta.goodsfeed.org/> is a járvány hatására indultak. Letöltés dátuma: 2020. április 26.

17 <https://www.agronaplo.hu/hirek/a-piacukat-veszett-elelmiszer-eloallitoknak-segit-a-nak> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

18 <https://trademagazin.hu/hu/hirdetesi-felulettel-segiti-a-helyi-termelokek-az-agrarminiszterium-es-a-nebih/> Letöltés dátuma: 2020. április 1 8.

19 <https://www.munkaszuret.hu/> Letöltés dátuma: 2020. április 26.

autó végezte, így elkészült egy nap alatt. A rendszer tehát beállt, működik, de nem ideális: nem tudni, meddig tart a vevők lelkesedése, valóban megfelel-e a jogszabályoknak, mi lesz a kiszállítással, ha visszatérnek a dugók, és egy sor más bizonytalanság is felmerül. Vagyis még ennél a kompetens, világlátott gazdánál sem egyértelmű, hogy a rendszer hosszú távon is működni fog-e, pedig a többség kevésbé rugalmas és innovatív.

Interjúink és a már lekérdezett kérdőívek tanúsága szerint azok a termelők kerültek a legnehezebb helyzetbe, akiknek az elsődleges értékesítési csatornáját a vírushelyzetben bezárt éttermek, illetve piacok jelentették. Kevésbé rázta meg a válság a több lábbon állókat, akik több irányú, sok elemből álló értékesítési hálózatot építettek. Rákérdeztünk az online tér alkalmazására, eszerint a termelők leginkább a Facebook-ot és az e-mailes levelezést használják a digitális lehetőségek közül. Sokan a vírushelyzet hatására vezettek be régóta fontolgatott technikai innovációkat (pl. mobilbankkártya-leolvasó, webshop). Webshopja alig néhányuknak van, ezek forgalma többnyire elenyésző, bár ez változott némileg a közelmúltban. Sokan maguk bajlódnak az internetes felületekkel, nekik jól jönne segítség például az ingyenes Google-weboldalak programozásában, mások profikat bízhatnak meg. A termelésben egyelőre nincs fennakadás, bár a munkaerő és egyes inputok hiánya később okozhat nehézséget. Akadnak problémák a csomagolással (pl. nőtt a mosható vákuumcsomagolás iránti igény), erre sok termelő nincs felkészülve. A kiszállítás is sokszor akadozik, ebben jól jönnének innovatív megoldások, főleg a hűtendő vagy törekeny áruknál. Többen fogtak saját házhozzállítási rendszerek felállításába, ez általában súlyos terheket ró a gazdákra és azt jogi bizonytalanságok is övezik. Szintén fontos lenne, hogy a szakpolitika legalább átmenetileg könnyítsen az adminisztrációs és pénzügyi terheken, esetleg adjon célzott támogatást, jövedelemkiegészítést a kistermelőknek.

Konklúzió gyanánt

A helyi élelmiszerrendszerek általunk megkérdezett képviselőinek többsége, a nehézségek ellenére, alapvetően bizakodó. Az egyik vásárlói közösség szervezője szerint: „*Most úgy érezzük, hogy a világ a feje tetejére állt, de úgy is fogalmazhatnánk, hogy most állt vissza a talpára. Az embereknek hirtelen fontos lett, hogy helyből szerezzék be az élelmiszert. Akik eddig csak hobbiból vettek ezt-azt, most többféle termékből komolyabb mennyiségeket vásárolnak.*”²⁰ A vírushelyzet soha nem látott változásokat hozott a vásárlói és termelői kultúrában. Erősödni látszik a rendszerszemlélet, a tudatosság, az önrendelkezés, a szolidaritás és talán a 'jövőbe nézés' képessége is. Előtérbe került a különféle rendszerek és szereplők ellenálló-, alkalmazkodóképessége (*resilience*). Amíg a nagy ellátórendszereket a közlekedési korlátozások és más tényezők fenyegetik, a helyi élelmiszerrendszerek (termelők, közvetítők és vásárlók egyaránt) egyelőre láthatóan jól vizsgáztak a történelem színpadán. Az útkeresés a társadalmi innováció és társadalmi tanulás hullámait indította el, olyan dolgokról gondolkodunk, beszélgetünk (persze virtuálisan), melyekről már régóta kellett volna. Nagy kérdés, hogy mindebből mi marad meg, és mi múlik el nyomtalanul a 'vírus utáni' időkre, mely kezdeményezések köré összpontosulnak majd a most még sokszor széttartó energiák.

---

20 Interjúrészlet (férfi, 44, falu, termelő), 2020.04.21.

Egyáltalán, visszatér-e a régi világunk, illetve hogyan kellene (ki)használnunk a jelenlegi helyzetet, mit kellene tennünk most ahhoz, hogy az új világ minél jobb legyen? Ugyanakkor, hogyan lehetne elérni, hogy a helyi termékek fogyasztása, esetleg az *élelmiszer önrendelkezés* ne egy viszonylag szűk, magas kulturális és/vagy anyagi tőkével rendelkező réteg kiváltsága legyen. Hogyan támogathatná mindez az ország szegényeit, akik, a híradások szerint, egyre mélyebbre süllyednek a szegénységben és kilátástalanságban. Bár róluk nem esett szó ebben az írásban, sorsuk mindannyiunk közös felelőssége...

Nemes Gusztáv

---

társadalomkutató, vidékfejlesztő, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Agrárgazdaságtan és vidékfejlesztés kutatócsoport (Budapest) és Corvinus Egyetem, Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék (Budapest)

Benedek Zsófia

ökológus, közgazdász, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Agrárgazdaságtan és vidékfejlesztés kutatócsoport (Budapest)

Lajos Veronika

---

etnográfus, kulturális antropológus, ME BTK AFTI Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék (Miskolc)

Orbán Éva

Regionális és környezeti gazdaságtan mesterszakos hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem (Budapest); kutatási asszisztens, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Agrárgazdaságtan és vidékfejlesztés kutatócsoport (Budapest)

Balogh Pál Géza

---

etnográfus, kulturális antropológus, PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék (Pécs)